

Zsoltáréneklő magyarok

Gyermekkori zámolyi emlékem az 1950-es évek elejéről: Téli vasárnap délutánonkon a református öregek olvasgattak a Bibliából. A bibliai történetek értelmét, tanulságait szelíden magyarázgatták gyermekeiknek, unokáiknak. Dédnagyanyám és a vele akkor már közös háztartásban élő húga a számukra érdekesnek, fontosnak tartott bibliai helyeket a két háború után elromlott papírpénzekkel: koronával, millpengővel jelölték meg a családi Nagybibliában. A Bibliába, énekeskönyvbe folyamatosan beírták a születést, házasságkötést, halált. Feljegyzéseik tanúsítják, hogy életüket nem csupán a helyi, hanem az országos események is alakították. Cseh János (1850–1934) bejegyzése a vesztes háborút követő szomorú helyzetünkről: „Az világháború után Gyász Isteni tisztelet volt az egész országban 1920. Január 21.-én az felvet leczke, Zsoltárok könyve LXXX. Zsoltár, 5. 6. 7. verse, és énekelve.” Utóbbi helyet a Bibliába tett papírcsíkkal meg is jelölte, amelyre felírta: „Gyász Isteni tisztelet elveszet hazánkért LXXX. Zsoltár, 5. 6. és 7. versei.” E jelnél olvashatta: Seregek Ura, Istene: meddig haragszol a te népednek könyörgésére? Könnyhullatások kenyerével eteted őket, s könnyhullatások árjával itatod meg őket. Perpatvarrá tevéل minket szomszédaink között, és a mi ellenségeink csúfolkodnak rajtunk.

Karácsonyeste a református öregek az ünnepi abrosszal letakart asztal mellől a családnak felolvastak a Bibliából: rendszerint Jézus születéséről szóló evangéliumi történeteket. Közösen, fennhangon imádkoztak, karácsonyi dicséreteket énekeltek, majd együtt mentek az esti istentiszteletre. Zsoltáréneklő magyarok voltak, akik még citerázás, nótázás közben is szívesen énekeltek egy-egy szép zsoltárt, dicséretet. Édesapám gyermekkori játszópajtása, Simon Á. István szépen citerázott: népdalok, világi nóták mellett közkedvelt zsoltárokra, dicséretre is sort kerített. Feleségével és leányával gyakran énekeltek: *Mint a szép híves patakra a szarvas kívánkozik* (42. zsoltár), *Tebenned bízunk eleitől fogva, Uram, téged tartottunk hajlékunknak* (90. zsoltár).

LUKÁCS LÁSZLÓ (1950–2023) néprajzkutató, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia doktora.

Simon Á. István felesége a szomszédos Sárkeresztesről került Zámolyra, zsoldáréneklő magyarként érkezett. Falujáról Gelencsér József jegyezte fel: „A népdalok és a vallásos énekek így, egymás mellett éltek Sárkeresztesen is. A II. világháborút megelőzően téli időszakban az idős férfiak sokszor időztek – némelykor és némelyek napokig – a szőlőhegyi préházakban. Ilyenkor nem egyszer zsoldárokat is énekeltek... Igaz, a népi és egyházi egyidejűleg élt a parasztság ajkán és lelkében, a sárkeresztesiek mégis különbséget tettek előadása közt. A népdalokat, nótákat danulták, danúták, a zsoldárokat, dicséreteket viszont énekűték. Magányukban, testi vagy lelki szenvedéseik közepette, máskor csak vallási felindultságukban énekelgető sárkeresztesi öregekről is hallottam. Többen emlegették, hogy Varga János gazdaember lánya elvesztését követően élete végéig gyakran vonult el egyedül az Újhegyre, préházába. Ilyenkor az utána küldött szolgálengény rendszeresen zsoldáréneklés közben találta.”

A Móri-völgy és a Zámolyi-medence falvaiban a két világháború közötti időszakban a halottvirasztóban elmaradhatatlan volt a 90. zsoldár és a 610. dicséret (*Menj el a te nyugalmadba*).

Zámoly szülötte, Csanádi Imre (1920–1991) *Elsőszoba* című versében siratta el szülőházának régi berendezését (1957). Öregszülője (dédnagyanyja) a Bibliából itt olvasgatott, imádkozott:

Gyászolom a dohos nagybibliát,
meg amit – szemén rozzant ókulával,
száját mozgatva,
pörgetve kövér könnyeit –
öregszülénk böngészgetett
ráérős ünnepdelutánjain:
az ódon imádságos könyvet.

Csanádi Imre híres versében (*Egy hajdani templomra*) Zámoly gályarab prédikátora, Alistáli György igehirdetéséről, zsoldáréneklő gyülekezetéről írt:

Nádfedeles pajta, sár-alkotmány lehetett,
mégis szentegyháznak ékesen neveztetett;
áldott áhitatra
magába fogadta
a kis gyülekezetet.

Taposott jobbágyok, német elől szököttek,
török sarcát sínylők, e szent helyre feljöttek;
bocskorban, mezítláb;
szomjúhozva itták
próféták mit hirdettek.

Testben szakadozva, szabadulva gályákról,
szólt hatalmas szóval toprongyos prédikátor;
gátakat sodort már
válaszul a zsoltár,
zúgták mint erős tábor.

A fiatalabb költőtárs és földi, Csoóri Sándor (1930–2016) a párját írta meg Csánádi versének (*Egy templom falára*):

Fehér falak,
ti függőleges hómezők,
fehér falak,
ti isteni téglalapok,
fölhólyagosodtatok
a zsoltáros szájak szelétől.
Apró mészbuborékok, csöndkupolák,
az én gyerekhangom is őrzitek.
Énekeltem a vasárnapok tisztaságában,
mint hegyeken futó, gyerekarcsú vizek.
A fehér ingnyakú szegények közt
olyan jó volt az ének gyümölcsébe harapni,
mint széllel szemben szaladni.

Néztem a férfiakat:

[..]

Égett szájukon a zsoltár teste, mint Dózsa Györgyé,
hosszasan és fenségesen,
lángol még ma is előttem,
hosszasan és fenségesen.
Templomi falak, köztetek emelkedtem
a szegények együgyűbb egébe,
ahol az Isten helyett Nap süt
s földet szánt az ének ekéje.

Csoóri Sándor, nagyanja kultikus cselekedete révén, már születésekor kapcsolatba került a Bibliával: „Apai nagyanóm, Bakos Mária, már fél lábbal a sírban volt, de az az emberen túli, égi hit tartotta életben, hogy neki meg kell várnia a jövevény érkezését mindenképpen. Először azért, mert ő látni akarja a gyermeket; másodsor pedig azért, mert gyászba nem szabad beleszületnie senkinek. És mint mondják, meg is várt. Sőt a fejem alá ő csúsztatta oda a Bibliát is eltökélten. Ez volt az ő csendes, jelképes búcsúzása és végrendelete. Utána gyorsan magára is csukta mandulavágású, besenyő szemét. Azt, ha falun egy újszülött kezéhez kapát érintenek, nem nehéz megfejteni: legyen a kölök jó dolgos,

ügyes, szorgalmas, égjen a keze alatt a munka. A bibliás »bájolásnak« azonban már többféle jelentése is lehet. Például: legyen a világra jött lélek hithű protestáns, mint amilyenek az ősei voltak. Ne felejtse el a szegény gályarabokat, akik magyarul szoltak a legegyszerűbb paraszthoz is, és akiket hiába kínoztak meg idegen hatalmasságok és idegen istenárulók, hajlíthatatlanok maradtak meg-aláztatásaikban is. De jelenthette egyszerűen azt is, hogy az új sarj írástudó ember legyen. A tudásé és a törvényké, s a világért se maradjon odahaza parasztnak” (Összemosódó képek múlt időből, 1980).

Írástudóvá válásának fontos lépcsőfoka a pápai református gimnázium zsol-táros szelleme. Hetvenedik születésnapján említette: „Ifjúkoromban mindig nagy átéléssel énekeltem a XXXV. zsol-tárt: „Perelj, Uram, perlőimmal, / Harcolj én ellenségimmal.” Ez a szenvedély valamiféle genetikai örökség lehetett bennem, kifinomult dac, végvári elődök hagyatéka...” Minderre nagy szüksége volt a „nemzet rebelliseként” folytatott küzdelmében.

Szikszi János református lelkész harangzúgás közben ismertette *A magyar nemzet függetlenségi nyilatkozatát* a Zámollyal szomszédos Csákberényben 1849 pünkösdjén. Ugyanezt Manszbarth Antal római katolikus plébános is meg-cselekedte. Az ünnepélyes alkalmon a református templomban felhangzott a 35. zsol-tár:

Perelj, Uram, perlőimmal,
Harcolj én ellenségimmal,
Te paizsodat ragadd elő!
Én segedelmemre állj elő!
Dárdádat nyújtsd ki kezeddal,
Ellenségimet kergesd el!
Mondjad ezt az én lelkemnek:
Tégedet én megsegítlek!

Eközben a katolikus templomban a magyar szentekről zengett az ének:

Isten, hazánkért térdelünk elődbe,
rút bűneinket jóságoddal főd be,
szent magyaroknak tiszta lelkét nézzed,
érdemét idézzed!

(Éneklő Egyház, 258.)

Hazafias cselekedetük megtorlásaként a császári rögtönítélő katonai bíróság mindkét csákberényi lelkipásztort Nagyigmádon 1849. július 12-én halálra ítélte, és kivégeztette. Szomorú történetüket Sobor Antal *Perelj, Uram!* című könyvében dolgozta fel, amiből Román Károly színművet írt, Szikora János fil-met rendezett.

Tanka János (1908–1992) nagyanyja a bihari Derecskén esti borsópirgálás közben unokájával együtt zsoltárokat énekelt. A költő unoka *Nagyanyám* című versében emlékezett a „szegény, elnyűtt, bibliás” parasztasszonyra:

Az ősi ház eresze alján
ültünk, elért a nyári estharangszó:
én már a gyermek félig alvám,
de két kezed közt még zizgett a borsó.

Szólígtattál: no lelkem, alszol? –
hallod a Kálló-parton, hogy dalolnak?
Mi ketten énekeljünk arról,
ki által most csillagok ragyognak...

És énekeltünk. Tán az Isten
elnézte, hogy a borsó közben pergett:
gond zörgetett ott a kilincsen,
a nincsen néha, hát az Ige kellett.

Sötét borult ránk észrevétlen,
jó volt, meleg volt: rajtunk Isten szárnya.
Toronyzalun kelő holdfényben
kürtszó hullott az éjszakába.

Azóta is sok könnyes este
fölgeng a régi zsoltár bennem, –
fejfád tán szívedig süllyedt le,
de lelked örködik felettem...

A napszaknak megfelelően a napi énekek közül a 691. számú is felhangzott:

A fényes nap immár elnyugodott,
A föld színe sötéten maradott,
Nappali fény éjjelre változott,
Fáradtaknak nyugalmat hozott.

Szövege és dallama Moldvából származik.

A papköltő, Bódás János (1905–1987) vörösberényi segédlelkészként a zsoltárok hatásáról írta:

Ha zúg az orgona s a zsoltár,
és sebes szárnyra kap a hit,

a Lélek szent forgószelébe'
szívek sodródni fel az égbe,
lerázva bűnök láncait.
(*Ez a mi templomunk*, 1927)

Ide kapcsolódnak a sárkeresztúri születésű tanárköltő, Bokros János (1938–1989) önvallomásos sorai:

Én dünnögök és dudorászok,
mert ördögök és mennyországok
ingerkedő játéka bennem,

zsoltárral hűt, bordallal éget,
fölém vonja a teljességet,
melyet én is kerekítettem.

(*Dudorászó*)

Bokros János is zsoltáréneklő magyar volt, akire kollégája, Paál Lajos (1929–2019) emlékezett: „Nagyon fiatalok voltunk... Néha, jókedvünkben táncoló fiatal férfiak, népdal- és zsoltáréneklők, akik tiszteletlenül kiáltották a plafonon túl az ég felé: »Az embereket Te meg hagyod halni«, majd elkomorodva és eltűnődve: »Te előtted ezer év csak annyi, mint a tegnapnak ő elmúlása, és egy éjnek rövid vigyázása.«”

Magam is gyakran dúdoló, halkán énekelgetem Gárdonyi Géza megindító, felemelő karácsonyi énekét:

Fel nagy örömré, ma született,
aki után a föld epedett;
Mária karján égi a lény:
isteni kisdéd szűznek ölen.
Egyszerű pásztor, jöjj közelebb,
nézd a te édes Istenedet!

(*Éneklő Egyház*, 45.)

A zsoltárokat, dicséreteket a hitoktatás-, egyházi középiskolákban az egyházi éneklés keretében tanítják. Károly fiúnk a hittanórán tanult karácsonyi dicséretet (*Dicsőség mennyben az Istennek!*), este a fürdőkádban is lelkesen fújta. A katolikusok is éneklék: „A misében legalkalmasabb kimenetre: misén kívül is ájtatosságokon, karácsonyfánál” (*Éneklő Egyház*, 26; *Református Énekeskönyv*, 419). Szép ajándék a fiataloknak első áldozásra, konfirmációra, bérnálásra vagy sikeres érettségi vizsgára az imakönyv, énekeskönyv, Biblia. Magam érettségire középiskolás kori mentoromtól, Milcsinszky Alajos kápolnásnyéki plébánosunktól kaptam Szentírást. Ma is őrzöm.

Petőfi Sándor kedvenc eledele volt Szentpétery Zsigmond (1798–1858) színész özvegy édesanyja töpörtyús pogácsája. A névnapjára süített csemegét a költő 1845-ben zsolnároskönyvvel honorálta. Egressy Ákos visszaemlékezése szerint: „A Petőfi nevenapját követő harmadnap reggelén a nagymama ablakában egy szép, bőrkötésű, új zsolnároskönyvet világított meg a felkelő nap fénysugára. A könyv borítékjára ez volt írva: »A legáldottabb szívű Nagymamának!« Nagymama úgy vette észre, mintha Petőfi alakja suhant volna el az ablak mellett. A jó nagymama igen vallásos, hitbuzgó tiszteletesné volt, s ódon, kopott zsolnároskönyvéből naponként többször szokott énekelgetni kis udvari szobájában. S erről Petőfi tudomással bírt” (Egressy 1908, 35).

Feleségem balassagyarmati nagymamájának hagyatékából maradt ránk a „vén Szikszai”: *Keresztyéni tanítások és imádságok a keresztyén embernek külön-különb-féle állapoti és szükségei szerint, a vélek élni akaróknak lelki hasznára kiadta Szikszai György debreceni prédikátor*. E kegyes tartalmú könyv és a Biblia olvasása a zsolnároskönyvvel párhuzamosan folyt. Szikszai könyve 1786-ban jelent meg Pozsonyban, azóta több mint hetven kiadást ért meg. A mi példányunkat 1932-ben jelentette meg Budapesten a Sylvester Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság. A táblájára utólag nyomtatott felirat szerint (*Felvidék visszatért, 1938–1939*) ajánlók voltak visszatért magyar református testvéreink számára.

A Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei múzeuma állandó kiállítását megnyitó istentiszteleten 2018 májusában az egyházkerület lelkipásztorainak közreműködésével zengett a zsolnáros: beleremegtek a pápai ótemplom falai, de a lelkünk is.

IRODALOM

- Arany János levelezése (1852–1856). Sajtó alá rend.: Sáfrán Györgyi. Arany János összes művei XVI. Budapest, 1982, Akadémiai Kiadó.
- Bódás János: *Szirom és gyümölcs. Válogatott versek*. Székesfehérvár, 1996, Kálvin János Kiadó, Vörösmarty Társaság.
- Bokros János: *A hetedik napon*. Székesfehérvár, 1989, Vörösmarty Társaság.
- Csanádi Imre: *Egy hajdani templomra. Válogatott és kiadatlan versek, 1936–1988*. Budapest, 1989, Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Csomasz Tóth Kálmán: *A református gyülekezeti éneklés*. Budapest, 1950, Magyar Református Egyház.
- Csoóri Sándor: *Tenger és diólevél. Összegyűjtött esszék, naplók, beszédek, 1961–1994*. I–II. Budapest, 1994, Püski Kiadó.
- Csoóri Sándor: *Ünnep a hegyen. Vallomások a szülőföldről*. Székesfehérvár, 2005, Vörösmarty Társaság.
- Egressy Ákos: *Petőfi Sándor életéből. Petőfi Könyvtár XII*. Budapest, 1908, Kunossy, Szilágyi és Társa.
- Éneklő Egyház. *Római Katolikus Népénektár – liturgikus énekekkel és imádságokkal*. Budapest, 1986, Szent István Társulat.
- Gelencsér József: *Zsolnáros magyarok. Fejér Megyei Hírlap, XLVI., 46, 2001. március 17., 5.*

- Gelencsér József – Lukács László: *Szép napunk támadt. A népszokások Fejér megyében.* Az István Király Múzeum Közleményei, A sorozat, 30. szám. Székesfehérvár, 1991.
- Gyulai Pál: *Kritikai dolgozatok, 1854–1861.* Budapest, 1908, Magyar Tudományos Akadémia.
- Paál Lajos: *Kosztolányi tollára való tanár volt. Bokros János emlékkönyv.* Szerk. Román Károly. Székesfehérvár, 2011, Vörösmarty Társaság, 239–242.
- Pálfy G. István: „Dörömböl, ság, karmol a veszély...” Születésnap beszélgetés Csoóri Sándorral. *Reformátusok Lapja*, XLIV., 8. 2000. február 20., 1, 4. *Református Énekeskönyv.* Budapest, 2021, Kálvin János Kiadó.
- Sobor Antal: *Perelj, Uram!* Budapest, 1985, Móra Könyvkiadó.
- Sobor Antal: *Perelj, Uram! Székesfehérvár–Csákberény,* 2018, Alba Civitas Történeti Alapítvány, Csákberényi Református Egyházközség.
- Sziksza György: *Keresztényi tanítások és imádságok.* Budapest, 1932, Sylvester Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság.
- Tanka János: *Az Úr a béke. Versek.* Derecske, 2012.

Nemes-Lampérth József: *A Gellérthegy lejtőjén*, 1917 (olaj, vászon, 76,5×101 cm, Szépművészeti Múzeum–Magyar Nemzeti Galéria), © Szépművészeti Múzeum, Budapest